

Oikeusministeriölle

Lausunto 26.6. päivitystä luonnoksesta hallituksen esitykseksi rikoslain muutoksiksi koskien rangaistuksen määräämistä (katujengit, nöyryytysväkivalta, alaikäisten yllyttäminen rikoksiin)

Virkatyönä valmisteltu esitys on periaatteessa merkittävä. Siinä esitetyt toimenpiteet perustuvat hallitusohjelmaan, jossa on näihin toimiin jo sitouduttu. Aikaisemmin hallitusohjelmissa on yleensä mainittu, että jotakin asiaa selvitetään. Nyt, kun hallitusohjelmasta seuraava poliittinen ohjaus on vahvistunut, lainvalmistelussa toteutetaan omaksuttua kirjausta, mikä muuttaa monessa suhteessa lainvalmistelutyötä ja rajaa toiminnan vaihtoehtoja. Se näkyy myös tässä esitysluonnoksessa. Lopputulos on ollut selvillä, ja keinoja selvitetään. Tietoon pohjaavan kriminaalipoliitiikan lähtökohta olisi toinen: ensin arvioitaisiin ongelman luonne ja vaihtoehtoiset sääntelyn tavat, ja vasta sen jälkeen edettäisiin mahdollisiin päätelmiin. Poliittinen ohjaus seuraa poliittisesta toimintaympäristöstä ja on nopeammin reagoivaa luonteeltaan kuin mitä vaatisi rikosoikeuden uudistaminen, jos tähdätään kestävään sääntelyyn ja pitkäjänteisyyteen.

Ohimenevien rikollisuusilmiöiden vuoksi ei tule luoda erityissääntelyä. Tällä erää on vielä epävarmaa, kuinka pysyvästi eräät rikollisuusilmiöt ovat asettuneet ja miten niihin viisaimmin reagoidaan. Kansainvälisestä vertailusta voimme havaita, ettei monessakaan vertailumaassa ole erillistä sääntelyä (etnisistä) katujengeistä, vaikka mahdollisesti tämältyyppisten ilmiöiden ja ongelmien mittakaava voi olla Suomeen nähden moninkertainen ja vielä Suomen vahvuutena poliisin vahva kyky turvata katujen turvallisuutta.

Erityisen olennaista olisi välttää etnisten ryhmien ja niihin kuuluvien nuorten aikuisten leimaamista. Tämä on todettu esimerkiksi EUCPN verkoston suosituksissa. Vaikka ne koskevat erityisesti rikosten ennaltaehkäisyä, eivät samat näkökohdat ole merkityksellisiä rikosoikeudenkaan puolella. Kun puhutaan nuorista aikuisista, olennaista olisi välittömän katujen rauhoittamisen ohella rikoksista seuraavien rikosprosessien nopea eteneminen. Jos prosessi kestää vuosia, paljon on jo menetetty. Esityksessä viitataan EUCPN:n eurooppalaiseen lähestymistapaan, mutta se ei hengeltään silti sitä niinkään edusta. Suositukset ovat joka suhteessa hyvin maltillisia.

https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2206_Toolbox%20FR_LR.pdf

Rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston toimintaa

Katujengien rikollisuuden voi nähdä nuorisorikollisuuden ja järjestäytyneen rikollisuuden välimaille sijoittuvaksi ilmiöksi. Kuriositeettina voi mainita, että kun 1970-luvulla säädettiin rikoslaissa järjestäytyntä rikollisuutta koskeneesta koventamisperusteesta, lain esitöissä nimenomaan

muistutettiin, ettei koventamisperustetta tule ulottaa nuorisojengeihin. Tuohonkin aikaan oli ainakin pääkaupunkiseudulla sellaisia nuorisojengejä, kuten kaupunginosajengejä, jotka saattoivat kahakoida keskenään ja jotka saatettiin nähdä pelottaviksi.

On hyväkin, ettei esityksessä puhuta säännöstasolla katujengeistä, koska se on jo terminä leimaava. Suosituksena olisi puhua **ongelmallisista nuorten ryhmistä** (*troublesome youth group*). Käytän jatkossa kuitenkin teknisistä syistä katujengi-termiä, vaikka sen käyttöön liittyy juuri sanottu leimaava piirre.

On hyvä, että esityksessä erotetaan katujengit ja muu nuorten harjoittama katuryöstely toisistaan, sillä kyse on eri ilmiöistä. Katujengit liittyvät etnisiin ryhmiin ja niissä toimii nuoria aikuisia.

Katujengeihin ja niihin liittyvään rikollisuuteen esitetään puututtavaksi luomalla uusi koventamisperuste, joka olisi järjestäytyneitä rikollisuutta koskevaa vastaavaa koventamisperustetta väljempi ja laaja-alaisempi siten, ettei edellytettäisi rikoksilta tiettyä vakavuusastetta eikä yhteenliittymältä yhtä selvää järjestäytyneisyyttä kuin mainitun osalta edellytetään. Termi katujengi ei esiintyisi säännöstasolla, vaikka sitä asiallisesti rikollisverkostoilla tarkoitetaan. Tämä käy ilmi siitäkin, että tarkoituksena on puuttua yleisillä paikoilla tapahtuviin tekoihin ja edistää yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Katurikollisuuden nähdään heikentävän suuren yleisön turvallisuudentunnetta.

Järjestäytyneen rikollisuuden määritelmä seuraa pitkälle Suomea sitovista ja rajat ylittävään rikosoikeusyhteistyöhön liittyvistä kansainvälisistä velvoitteista, kuten Palermon yleissopimuksesta ja EU:n JR-puitepäätöksestä. Rikollisverkostoja koskevan oman koventamisperusteen luominen perustuisi puhtaasti kansalliseen harkintaan. Sen vuoksi se vaatisi tuekseen myös painavat perustelut. Katujengi-ilmiö on varmasti yleiseurooppalainen, ja olisi ollut eduksi selvittää ilmiön luonnetta, mittakaavaa ja sen kotimaista luonnetta tehtyä perusteellisemmin. On hyvin luultavaa, että muissakin maissa mahdollisista kriminalisoinneista keskustellaan, mutta sääntelyn puuttuminen voi kertoa myös siitä, että on erillissäätelyn luomista vastaan puhuvia seikkoja.

Koventamisperusteiden järjestelmä, joka meillä on sinänsä vielä selkeä ja hallittu kokonaisuus, on tarpeen pitää yksinkertaisena ja ottaa siihen ainoastaan sellaiset selvät tyyppitilanteet, joissa moitearvostelu hyvin selkeästi osoittaa tavanomaiseen rikokseen verrattuna korkeampiasteista moitittavuutta.

Katujengit ovat ilmiönä todellinen. Tällä tarkoitetaan käytännössä etnisiä jengejä, joiden toiminnassa esiintyy tietynlaista rikollisuutta. Samalla nämä kaduilla parveilevat jengit voivat uhata kansalaisten turvallisuudentunnetta. Olen yllättynyt, **ettei esityksessä kertaakaan edes mainita katujengien koostuvan usein pääosin maahanmuuttajataustaisista henkilöistä**, jolloin koko ilmiö liittyy osin myös siihen, ettei integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan ole onnistunut. Ilmiö on vielä uusi ja sen syyt lienevät hyvin monitahoiset. On kuitenkin ongelmallista kohdentaa erityistä repressiivistä rikosoikeutta tietoisesti tiettyyn väestöryhmään, maahanmuuttajiin, joka on vielä Suomessa haavoittuvassa asemassa rasmin ja syrjinnän kohteena. Tällaisessa tilanteessa tulisi korostaa yhteiskunnan reaktion viisautta ja välttämättömyyttä, ja ottaa huomioon harkitun kontrollin vaikutusta laajemmin, myös siihen taustayhteisöön, josta ilmiö kumpuaa.

Koko kysymystä tulisi tarkastella laaja-alaisesti ja ottaen myös huomioon väestöryhmien yhdenvertaisuuskysymykset. Nyt lähdetään ikään kuin rikosoikeudelliset keinot edellä. On tärkeää korostaa laaja-alaisesti muita keinoja. Rikosoikeudellisen järjestelmän kyky ratkoa visaisia yhteiskunnallisia ongelmia on rajallinen, etenkin silloin kun taustalla on myös rakenteellisia syitä. Lisäksi kyse on osin nuorista rikosentekijöistä ja nuorosta aikuisista, joten nuorisoriikollisuuden

torjuntaan liittyvät periaatteet ja varaukset olisi myös otettava huomioon. Tämä koskee esimerkiksi sitä, että vankeuden käyttöä tulisi välttää. Vaikka puheena olevat ilmiöt ovat vakavia eikä vankeuden käyttöä voida kokonaan välttää, tällaiset näkökohdat tulisi silti pitää mielessä. Esimerkiksi yhdyskuntapalvelu ei mitenkään ole poissuljettu seuraamusvaihtoehto tällaisessa tapauksessa, jos rikoksesta määrättävän seuraamuksen ankaruustaso sen sallii.

Esim. Joonas Pitkänen, Mikko Aaltonen, Karoliina Suonpää, Laura Heiskanen ja Pekka Martikainen 2022, Nuorisirikollisuuden esiintyvyyden ja kasautumisen muutokset syntymäkohorteissa 1986–2000, s. 476
(https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145564/YP2205-6_Pitk%C3%A4nenym.pdf?sequence=1&isAllowed=y):

- ”Rikosten tekeminen on vahvassa yhteydessä nuoreen ikään. Useiden rikoslajien kohdalla ikä-rikoskäyrä nousee jyrkästi teini-ikässä, saavuttaa huippunsa ennen 20. ikävuotta ja alkaa tämän jälkeen laskea (Farrell ym. 2015; Loeber & Farrington 2014). Myös Suomessa nuoruus on aktiivisinta rikosten teon aikaa: rikoksista epäiltyjen osuus on suurimmillaan 18–20-vuotiaana (Elonheimo ym. 2014; Kaakinen & Näsi 2021b; Saarikkomäki & Tanskanen 2018). Useimmat nuoret kuitenkin lopettavat rikosten teon iän myötä ja vain harva on rikosaktiivinen enää aikuisiässä (Elonheimo ym. 2014; Moffitt 1993)”

Rikosoikeuden järjestelmässä on keinoja ottaa rangaistuksen määräämisessä huomioon moitittavuutta lisääviä näkökohtia myös ilman, että sovelletaan nimenomaista säädettyä koventamisperustetta. Tämän vuoksi on mahdollista, että lähes samaan kuin esitettyyn lopputulokseen riittävän ankaran rangaistuksen määräämisestä voidaan päästä ilmankin erillissäntelyä. Olisi ollut tarpeen selvittää oikeuskäytäntöä siltä osin, onko tällaisen rikollisuuden erityispiirteet voitu ottaa huomioon, vai vaatisiko muutoksen toteuttaminen lainsäätäjän toimenpiteitä.

Nykyisistä koventamisperusteista uusimisperuste (ja ehkä myös rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus) tarjoaa jo väylän puuttua jengien toimintaan. Tuomioistuimet myös soveltavat uusimisperustetta säännönmukaisesti, toisin kuin muita koventamisperusteita. Jos jengien toimintaan liittyy järjestään rikollisuutta, tarjoaa uusimisperuste keinon puuttua uusintarikollisuuteen ilman, että uudella koventamisperusteella kohdistetaan toimia vain melko rajattuun väestöryhmään.

Koventamisperusteita sovelletaan uusimisperustetta lukuun ottamatta erittäin harvoin (Seuraamusjärjestelmä 2014, s. 77, tuoreempaa tilastotietoa ei saatavilla):

- Vuonna 2012 koventamisperusteista suunnitelmallisuutta sovellettiin 31 kertaa, liigoittumista 7 kertaa, palkkiota 2 kertaa, rasismia 17 kertaa ja uusimista 1738 kertaa.
- Huomioiden ehdotettujen koventamisperusteiden tulkinnalliset vaikeudet ja nykyisten koventamisperusteiden soveltamisen vähäiset määrät, todennäköistä on, ettei uusiakaan koventamisperusteita sovellettaisi kovin usein.
- Harvoin sovellettu säännös ei välttämättä ole ”turha”, mutta on ainakin melko epätodennäköistä, että uusilla koventamisperusteilla voitaisiin vaikuttaa merkittävästi rangaistuksiin.

Myös lainsäätäjä on perinteisesti katsonut, että koventamisperusteisiin tulisi suhtautua pidättyväisesti. Esimerkiksi rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevassa uudistuksessa (HE 44/2002 vp, s. 88) lainsäätäjän mukaan:

- ”Rangaistuksen käyttö ja rangaistusta koventavat seikat tulee voida perustellaärkevin käytännön syin. Tätä voidaan edellyttää myös rangaistusta koventavilta motiiviperusteilta. Niiden on kyettävä todistamaan riittävän riidattomasti tekijän suuremmasta syyllisyydestä tai teon vaarallisuudesta.”
- Lieventämisperusteiden joukko on pyritty pitämään koventamisperusteita laajempaan (HE 44/2002 vp, s. 177 ja Tapio Lappi-Seppälä 2004, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus, Lakimies 3/2004, s. 422–450, s. 440). Tästä näkökulmasta koventamisperusteiden laajentaminen voi horjuttaa tasapainoa.

Esitettyä määritelmäsäännöstä ei voi pitää lainkaan riittävän onnistuneena rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Soveltamisala jää epämääräiseksi, mitä vielä korostaa arvostuksenvaraisten piirteiden mukaantulo, jos tulee ottaa huomioon rikollisuuden vaikutus yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen.

Esitysluonnoksessa tuodaan esille se, että katujengien väliset väkivaltaiset konfliktit saattavat muodostua erityiseksi ongelmaksi ja että eskaloituvan väkivallan kierre saattaa olla nopea. Tämä varmasti sinänsä olisi syy puuttua ankarasti jengirikollisuuteen, mutta vaikka tämä ydin olisi perusteltu, ongelmana on, että sääntely ulottaisi koventamisperusteen soveltamisalan huomattavasti tätä laajemmalle, periaatteessa suurimpaan osaan näissä jengeissä tapahtuvaa rikollisuutta.

Yleisempänä huomiona esitän, että on tarpeen pitää erillään poliisitoiminta ja rikosoikeus. Myös järjestäytyneen rikollisuuden osalta poliisilla on ollut omia määritelmiään, myös kansainvälisesti, sillä poliisitoiminnan näkökulmasta järjestäytyneen rikollisuuden määritelmä voi olla epätarkoituksenmukainen ja liian suppea. Nyt vaikuttaa siltä, että otettaisiin jälleen mallia poliisitoiminnan tarpeista, vaikka tulisi luoda pitkäkestoista ja pysyvää rikosoikeudellista sääntelyä, jos siihen tarvetta on. Kyse on suhteellisen uudesta rikollisuusilmiöstä, jonka pysyvyydestä ei ole vielä selkeää näyttöä. Rikosoikeutta ei tule käyttää epämääräisten tulevaisuusuhkien torjuntaan, vaan rajatusti ja hallitusti todellisiin rikollisuusilmiöihin reagointiin silloin, kun ei voida välttää aina viimesijaisten rikosoikeudellisten keinojen käyttöä.

Katuturvallisuuden ylläpitäminen on poliisin tehtävä. Katujengien toimintaan puututaan parhaiten aivan normaalein tavoin valvoen järjestystä julkisilla paikoilla sekä tutkimalla jengien toiminnassa tehdyt rikokset ja määräämällä niistä asianmukaiset rangaistukset. On syytä olla maalaamatta sellaista uhkakuva, että ilman erillistä katujengien rikosoikeudellista sääntelyä yhteiskunta olisi turvaton eikä olisi keinoja puuttua niiden taholta tuleviin uhkiin.

Vielä tietynlaisena systematiikkaan liittyvänä seikkana on tarpeen mainita siitä, että on ongelmallista, jos eri koventamisperusteiden kesken luodaan epäselviä hierarkioita, kuten niin, että varsinainen järjestäytyntä rikollisuutta koskeva koventamisperuste on korkean kynnyksen takana, mutta vaikutuksiltaan rangaistusta määrättäessä tuntuva, kun taas rikollisverkostona osana toiminta puolestaan laaja-alaisempi ja kriteeriltään väljempi, mutta koventamisperusteena olennaisesti lievempi.

Nöyryytysväkivalta

Nöyryyttämisen tulo osaksi rikosten tekoilanteita liittyy osin sosiaalisen median mukaantuloon. Rikoksen uhrin nöyryyttäminen lisää teon moitittavuutta. Ongelmat uuden koventamisperusteen luomisessa liittyvät lähinnä siihen, kyetäänkö riittävän täsmällisesti määrittelemään se, milloin koventamisperustetta tulisi soveltaa. Esimerkiksi rikosentekotilanteeseen voi liittyä uhrille nöyryyttäviä sanallisten ilmausten käyttöä, jos hänet halutaan näyttää toisten silmissä avuttomana, valtaan otettuna, vähempiarvoisena, ja jos vielä jaetaan tällaista kuvamateriaalia eteenpäin. Jos vaikkapa viiden henkilön ryhmä kohtelee rikoksen uhriksi valittua huonosti ja liittyy siihen nöyryyttäviä elementtejä voi tulla kysymyksiä, kehen tekijöistä koventamisperustetta tulisi soveltaa. Kuvaaminen ja levittäminen voi olla osa toimintatapaa ja yhteistä suunnitelmaa, mutta se voi olla myös reagointia tilanteeseen, jossa rikos halutaan spontaanisti taltioida.

Pidän asianmukaisena sitä, että jos nöyryyttäminen on erityistä ja ylittää tietyn kynnyksen, siitä muodostetaan oma koventamisperusteensa. Pidän samalla asianmukaisena sitä sinänsä poikkeuksellista ratkaisua, että koventamisperusteen soveltaminen sidotaan määrättyihin rikostyyppihin eli rikoksiin henkeä ja terveyttä sekä vapautta vastaan. Näistä vapautteen kohdistuvat rikokset on käsitteenä jossain määrin epämääräinen, koska rikoslain sanottu luku on itsessään heterogeeninen sisältäen muun muassa pakottamisen, ihmiskaupparikokset, vainoamisen ja laittoman uhkauksen. Ryöstörikokset kuuluisivat soveltamisalaan, vaikka ryöstöstä säännellään muualla. Vapaus on sinänsä käsitteenä monitulkintainen koska se palautuu ainakin laajasti ymmärrettynä myös autonomiaan ja itsemääräämisoikeuteen, jolloin esimerkiksi seksuaalirikoksetkaan eivät olisi välttämättä tämän ulkopuolella. Vapauden merkityssisältö vaatisikin vielä täsmentämistä esitöissä.

Alaikäinen välikappaleena

Alaikäisen rikoksen välikappaleena käyttämiseen esitetään reagoitavaksi omalla erillisellä rangaistussäännöksellään, joka sijoitettaisiin rikoslain yleistä järjestystä koskevaan lukuun. On kovin epäselvää, mitä tällaisella erillisellä säännöksellä saataisiin aikaan, sillä alaikäistä yllyttävä henkilö tuomitaan jo valmiiksi alaikäisen tekemästä rikoksesta juuri välillistä tekemistä koskevien vakiintuneiden oppien mukaisesti. Jos haluttaisiin, että alaikäisen yllytys rikoksen tekemiseen olisi tavallista ankarammin rangaistavaa, tulisi mieluummin säätää asiasta erillinen koventamisperuste. Viime mainittukaan ratkaisu ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä lähellä rikosoikeudellista vastuuikärajaa oleva lapsi ei kuitenkaan ole välttämättä täysin viaton uhri hänkään, vaan saattaa tehdä rikoksia jopa täysin tietoisesti. Hän on itsekkin vahingonkorvausvastuussa rikosvahingoista ja häntä voi kohdata lastensuojelun toimia rikoksen johdosta.

Tulisi ensin selvittää, onko aidosti rangaistavuusaukkoa ja tarkastella oikeuskäytäntöä. Asiasta käytävä yhteiskunnallinen keskustelu lienee jo nostanut esille sen, että tällaisia asetelmia voi esiintyä, jolloin alaikäisten taustalla vaikuttaneiden henkilöiden roolia tulee selvittää ja saattaa heidät vastuuseen. Yhteiskunta ei siten ole vaille keinoja ongelmaan puuttumisessa, vaan jo rikostutkinnan ja syyttämisen käytänteiden kehittämisellä asiaan voidaan puuttua. Ei olekaan osoitettu, että esitetty sääntely olisi välttämätön siten kuin tulee edellyttää.

Vastaavat näkökohdat koskevat myös sitä, että tehtäisiin uusi koventamisperuste. Tuomioistuimilla on mahdollisuus ottaa huomioon teon oikeudellisessa moitearvostelussa se, että tekijä saattanut alle 15-vuotiaan lapsen tekemään rikoksen tai rikoksia. Tällainen erityinen moitittavuus voidaan ottaa jo

tällä hetkellä huomioon rikoslain 6 luvun yleisten rangaistuksen määräämistä koskevien periaatteiden mukaisesti.

Kiinnitän vielä huomiota siihen, että toteutuessaan esityksillä olisi yhdessä vaikutusta vankilukuun sitä lisäävästi. Arvio tästä vaikutuksesta on vuositasolla 26-30 vankeusvuotta, mikä ei kuulosta kovin suurelta lisäykseltä. Se tulee kuitenkin osaksi laajempaa toimien kokonaisuutta, joilla vankilukua nostetaan tuntuvammin. Vankeusvuosien lisäys kohdistuisi ainakin osin myös maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin, joita katujengiläiset suureksi osaksi ovat. Vankeinhoidossa tulisi varautua tämän ryhmän kasvuun ja tukea erityistoimin sen vastaista integroitumista yhteiskuntaan.

Ilman tällaisia toimia rikosoikeudellisen kontrollin lisääminen ei välttämättä toimi toivottuun suuntaan, vastaista rikollisuutta vähentävästi. Korostaisin itse poliisin aktiivista toimintaa katujengien haittojen kontrollissa ja yleisen turvallisuuden ylläpitämisessä. Poliisin toiminta on nopeasti puuttuvaa ja poliisin tulee luoda suhteita myös tällaisiin ryhmiin ja siten hillitä niiden radikalisoitumista ja erkaantumista muusta yhteiskunnasta. Poliisilla on hyviä toimintatapoja niin nuorisirikollisuuden torjuntaan kuin jopa järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan. Viime mainituista esimerkiksi Exit-toiminta.

Helsingissä, 29.8.2024

Kimmo Nuotio

rikosoikeuden professori